

MEHMET ÂKİF ERSOY VE II. ABDÜLHAMİD MESELESİ-2
THE ISSUE OF MEHMET ÂKİF ERSOY AND ABDÜLHAMİD II-2

İHSAN SAFİ

Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

*Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of
Turkish Language and Literature Bölümü*

ihsansafi@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0659-2329>

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-4, Haziran- June 2022 Rize

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 22.06.2022

Kabul Tarihi-Accepted Date : 27.06.2022

Sayfa-Pages: 18-38.

MEHMET ÂKİF ERSOY VE II. ABDÜLHAMİD MESELESİ-2

Prof. Dr. İhsan SAFİ¹

Özet

Mehmet Âkif Ersoy, ilk başta II. Abdülhamid'e karşıdır. Ondan nefret eder. Şiirlerinde II. Abdülhamid ve dönemi için çok ağır ifadeler kullanır. Daha sonra onun bu tavrı yumuşamıştır. Hatta gelen dönemin ve yönetimin daha kötü olduğunu bile söylemiştir. Mehmet Âkif'in II. Abdülhamid'le dünya ve din görüşlerinin aynı oldukları düşünüldüğü için onun II. Abdülhamid'i tenkit etmemesi ve aleyhinde olmaması beklenilmiştir. Ama Âkif öyle yapmamıştır. Bu çalışmada Mehmet Âkif Ersoy'un II. Abdülhamid'e bu şekilde davranmasının sebepleri Mehmet Âkif'in yazıları, şiirleri ve *Sıratmüstakim* dergisindeki yazılardan, bu konu hakkında bilinen diğer kaynaklardan yararlanılarak gösterilmiştir. Mehmet Âkif, devrin hâkim cereyanı olan II. Abdülhamid muhalifliğinden etkilenmiştir. Onun bu tutumunda okuduğu bazı okulların yani oradaki II. Abdülhamid muhalifi bazı hocaların ve II. Abdülhamid'in döneminde olan bazı olumsuzlukların yani II. Abdülhamid'in ve bilhassa onun etrafındaki adamların yaptıkları yanlışların da etkisi vardır. Mehmet Âkif'in II. Abdülhamid'e muhalifliği diğer vatan ve din düşmanları gibi değildir. O, tam tersine vatan ve din sevgisi yüzünden kendi görüşünde olan, aynı idealleri farklı bir şekilde gerçekleştirmeye çalışan II. Abdülhamid'e böyle davranmıştır. Ülkenin kötüye gitmemesi için uğraşmıştır. İslâmcılardan sadece Mehmet Âkif Ersoy, II. Abdülhamid'e karşı değildir. Onun gibi daha pek çok kişi de vardır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, Mehmet Âkif Ersoy, II. Abdülhamid, İslâmcılık.

THE ISSUE OF MEHMET ÂKİF ERSOY AND ABDULHAMİD II-2

Abstract

Mehmet Âkif Ersoy was opposed to Abdulhamid II at first. He hated the Sultan. In his poetry, he used very heavy expressions for Abdulhamid and his period. Then, his attitude softened. He even said that the later period and administration was worse. Since Mehmet Âkif was thought to have the same worldview and religious view with Abdulhamid II, it was expected that he would not criticize or oppose Abdulhamid II. However, Akif did not do so. In this study, it will be tried to show the reasons why Mehmet Âkif Ersoy treated Abdulhamid II in this way, by making use of Mehmet Akif's writings, poems, the articles in *Sıratmüstakim*, and other known sources on this subject. Mehmet Âkif was influenced by the opposition of Abdulhamid II, who was the dominant figure of the period. Some of the schools he attended, some teachers who were opponents of Sultan Abdulhamid II there, and some negativities during the reign of Abdulhamid II, namely the mistakes made by Abdulhamid II and especially by the men around him, also had an effect on his attitude. Mehmet Akif's opposition to Abdulhamid II was not like other enemies of homeland or religion. On the contrary, Mehmet Akif was opposed to Abdulhamid II, who had the same opinion and tried to realize the same ideals in a different way, because of his love of homeland and religion. He tried to keep the country from getting

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. ihsansafi@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-0659-2329> Bu çalışma 14-16 Ekim 2021 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesinde gerçekleştirilen "İstiklâl Marşı'nın Kabulünün 100. Yılı ve Yunus Emre'nin Vefatının 700. Yılı Münasebetiyle XIII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu"nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve tamamlanmış hâlidir.

worse. Of the Islamists, only Mehmet Akif Ersoy was not opposed to Abdulhamid II. There were many more people like him.

Key Words: New Turkish Literature, Mehmet Âkif Ersoy, Abdulhamid II, Islamism.

Giriş

Bu makalenin ilk kısmında şiirleri ve yazılarından hareketle Mehmet Âkif'in II. Abdülhamid'e bakışı verilmişti. Bu ikinci kısımda ise *Safahat*'ta bu meseleye ışık tutacak, Mehmet Âkif'in Abdülhamid'e karşı olan tavrını anlamaya yardımcı olacak diğer bazı şiirler de incelendi. Ayrıca bu mesele hakkında en çok bilginin yer aldığı Midhat Cemal Kuntay'ın *Mehmet Âkif* kitabındaki Âkif-Abdülhamid meselesi de verildi. Yine Mehmet Âkif'in yazılarının yayımlandığı *Sırat-ı Müstakîm* dergisinin II. Abdülhamid'e bakışı da gösterildi.

Bunlardan başka Mehmet Âkif'in II. Abdülhamid'e karşı olan olumsuz bakışına neden olacak dış etkenler de gösterildi. Bunlar; arkadaş ve dost çevresi ile görüştüğü kişiler, okuduğu okullar ve buradaki hocalar, dönemin umumi anlayışı ve Abdülhamid ve adamları ile dönemin hükümetinin yanlış davranışlarıdır.

Makalenin bu ikinci kısmı ile bütün yönleriyle Mehmet Âkif ve II. Abdülhamid meselesi ortaya konulmuş oldu.

1. *Safahat*'ta Mehmet Âkif'in II. Abdülhamid'e Bakışını Anlamaya Yardımcı Olacak Diğer Şiirler

Eserleri dışındaki kaynaklarda Mehmet Âkif, II. Abdülhamid meselesine geçilmeden önce burada son olarak Mehmet Âkif'in "Zulmü Alkışlayamam" ve "Kocakarı ile Ömer" şiirlerinden de bahsedilecektir. Böyle yapmak, Âkif'in, Sultan II. Abdülhamid'e karşı olan tutumunu açıklamakta faydalı olacaktır.

Âkif'in zulmü alkışlayamam diye başlayan ve daha sonra da bu adla meşhur olan şiiri, "Âsım"da yer almaktadır. (Ersoy 1998: 361-362). Şiir, Sultan II. Abdülhamid'e yazılmamış, onun döneminden sonrası için yazılmıştır. Mehmet Âkif, şiirde önemli ve büyük ahlâkî düsturlar ileri sürmektedir.

Bunlardan bir tanesi; zulmü alkışlamamak, zalimi asla sevmemektir. Zulüm; adalete aykırı davranma, hak edene hakkını vermeme, haksızlık etme demektir. Bunu yapan kimse de zalimdir. Bir yerde zulüm varsa o yerde mazlum da yani hakkı yenen, acı çeken, sıkıntıya maruz kalan da vardır. Mehmet Âkif, her kimden gelirse gelsin, her kime edilirse edilsin zulme ve zalime karşıdır. Şiirde, bunu çok açık bir şekilde ifade etmektedir.

Mehmet Âkif'in şiirde ileri sürdüğü diğer bir düstur, prensip de hak namına olsa da haksızlık yapmamaktır. Hak; adaletli, hakkaniyetli olmaktır. Adalet namına, hak namına asla adaletsizlik, haksızlık yapılamaz. Hakkı savunan, hak namına hareket ettiğini söyleyen kişiler adil, olmalı, insanlara haksızlık etmemelidirler. Hakkın aldatmaya, hileye, hele haksızlık yapmaya hiç ihtiyacı yoktur.

Bu prensipleri, düsturları biraz daha artırmak mümkündür. Bunlar yüzünden de Mehmet Âkif'in, II. Abdülhamid'e karşı bir tavır aldığı, II. Abdülhamid döneminde yapılan ve bu yazıda da bazıları gösterilen yanlışlıklara karşı çıkmış olduğu söylenebilir. Bunları Abdülhamid'in yapmış olmasının veya bunların onun döneminde yapılmış olmasının hatta devlet, din, vatan ve millet namına yapılmış olmasının da onun nazarında bir önemi yoktur. Ne olursa olsun, zulme,

haksızlığa karşıdır. Âkif'in tutumu, bu konuda kesindir. Âkif, aynı tutumu, Abdülhamid'den sonraki dönemde de sergilemiştir.

Diğer şiir olan “Kocakarı ile Ömer”de de (Ersoy 1998: 82-88). Mehmet Âkif, Müslüman bir yöneticinin nasıl olması gerektiğini, Hazret-i Ömer'in hayatında geçen bir hadise üzerinden vermektedir. Âkif'in şiirde anlattığı bu hadise kısaca şöyledir:

Peygamber Efendimizin (S.A.V.) amcası Hazret-i Abbas, geceleyin dolaşırken yolda mahalleleri kontrole çıkan Hazret-i Ömer'le karşılaşır. Hazret-i Ömer, onu da yanına alır ve ikisi beraber, Medine'deki evleri dolaşırlar. Şehirdeki bütün evleri kontrol ederler. Sıkıntılı bir durumla karşılaşmazlar, her tarafta huzur vardır. Daha sonra şehrin dışına çıkarlar, orada çocuk ağlama sesleri gelen bir çadıra rast gelirler. Çadırın dışında ihtiyarca bir kadın, onları avutmak için yemek pişiriyormuş gibi yapmaktadır. Yemek yapacak bir şeyleri yoktur. Tencerede çakıl taşı kaynatmaktadır. Hazret-i Ömer, kadının yanına yaklaşır ona, neden durumunu gidip halifeye arz etmediğini sorar. Kadın ise ona kendisinin yetim avuturken, halifenin uyumasının doğru olmadığını, onun gelip hâlini görmesi gerektiği söyler. Hazret-i Ömer de ona, halifenin meşgul olduğunu, bunu yapmaya vaktinin olmayacağını, kendisi gibi gidip durumunu söylemese halifenin bunu bilemeyeceğini söyler. Bunun üzerine de kadın ona, o zaman halifeliği kabul etmeseydi, diye cevap verir ve halifeye gitmeyeceğini, söyler. Hazret-i Ömer, kadının sözlerinden ve hâlinde çok etkilenir, zahire almak için ambara gider. Buradan bir çuval un ve bir testi yağ alır. Çuvalı sırtında kendisi taşıyarak kadının yanına getirir. Bir yemek yapar ve bunu çocuklara yedirir. Yemek yendikten sonra çadırdaki ağlama sesleri kesilir. Karınları doyan çocuklar oynamaya başlarlar. Hazret-i Ömer, yine kendisini belli etmez. Kadına, yarın emirliğe gelip kendisini bulmasını, halifeye gidip durumunu ona anlatacağını söyler. Kadın ertesi gün gelince Hazret-i Ömer de kendisini belli eder. Kadına nafaka bağladığını, her ay gelip bunu almasını ister. Şimdi beni affeyledin mi, diye de sorar. Bunun üzerine kadın da Hazret-i Ömer'e; işte adaletini böyle göster, diye cevap verir.

Mehmet Âkif, bu hadiseyi anlatmakla adaletiyle meşhur, bu yüzden “faruk” unvanını almış, Hz. Ömer gibi bir yönetici istediğini söylemektedir. Onun ideal olarak aldığı, gösterdiği hükümdar, yönetici tipi Hz. Ömer tarzındadır. Yönetici dediğin onun gibi olmalıdır. Burada olduğu gibi halkının durumundan haberdar olacaktır, yatağında yatmayacaktır, ev ev dolaşır ihtiyaç sahiplerini bulacaktır, onlara bizzat kendisi yardımları dağıtacaktır.

Şiirde, Hazret-i Ömer'in adaletini gösteren en dikkati çeken yer şöyledir:

Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu,

Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer'den onu! (Ersoy 1998: 85).

Hazret-i Ömer'in hükümdarlığı zamanında değil insanlar, hayvanlar bile haksızlığa uğramamışlardır. Müslüman idareciler de onun gibi olmalıydılar. Bir ihtiyar kadın kimsesiz kalsa; yetim ağlasa; bir ev sefaletten yıkılsa; haksız yere bir kan dökülse; bunların sorumlusu yöneticilerdir.

Hazret-i Ömer örneği, çok uç bir örnektir. Uygulanması çok zor bir davranıştır. Onun gibi olmak mümkün değildir. Nitekim diğer üç halifede bunu görmek mümkün değildir. Mehmet Âkif, en idealini vermektedir. Döneminin yöneticilerinden de böyle davranışlar beklemektedir.

Mehmet Âkif'in hayatına bakıldığında onun fitratının da Hazret-i Ömer'e çok benzediği görülecektir. O da bazı konularda aşırı denebilecek davranışlar sergileyebilmektedir. Bu özelliği sayesinde Sultan II. Abdülhamid'e karşı olduğu da söylenebilir. Onun servetinin olması, Yıldız'dan dışarı çıkmaması gibi hâlleri burada anlatılan şiire aykırı davranışlardır.

Bu bağlamda burada onun “Hüsam Efendi Hoca” (Ersoy 1998: 455) ile “Said Paşa İmamı” (Ersoy 1998: 467) adlı şiirleri de zikredilebilir. Bu iki şiirde de Mehmet Âkif, Saray’a ve Saraylılara karşı tavır gösteren iki önemli şahsiyeti anlatmaktadır.

Bunlardan Hüsameddin Efendi, 1770-1863 yılları arasında yaşayan döneminin önemli Mevlevi şeyhlerinden birisidir. En önemli özelliklerinden birisi yöneticilerle ilişki kurmaktan uzak durmasıdır. Padişahın bile Saray’a çağırmasına icabet etmemiştir. Onlardan tekkesi için yardım kabul etmemiştir. Mehmet Âkif onun bu tavrını çok beğenmiş olmalı ki bunu bir şiirle anlatmıştır (Kara 2008: 113).

Diğer kişi olan Said Paşa imamı Hasan Efendi ise aslen Manisalıdır. 1889 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir. Âkif, onu tanımadığını, küçükken bir kere dinlediğini, ahlakının da sesinin de güzel olduğunu söyler. Onun Saray’ın yanlış davranışlarına karşı tavrı vardır. Bunlardan bir tanesi şöyledir: Sultan Abdülaziz, Cuma namazını kılmak için Dolmabahçe Camii’ne gelir. Haber göndererek Hasan Efendi’nin hutbeyi Hicaz makamında okumasını ister. Bunun üzerine Hasan Efendi, İrade ile hutbe okunmaz, ne zuhur ederse o okunur, diyerek Cami’yi terk eder (Kara 2008: 113). Bunun gibi onun birkaç hadisesi daha vardır. Fakat Mehmet Âkif, şiirinde Valide Sultan’ın onu Saray’a mevlit okumaya çağırması hadisesini anlatır. Hasan Efendi, Mevlit okumaya giderken yolda yaşlı, fakir ve kırk gün önce kızını kaybeden bir kadın önüne çıkar ve ondan yavrusuna bir mevlit okumasını ister. Kadının sözleri Hasan Efendiyi çok etkiler ve Saray’a gitmeyerek onunla beraber gider. Sonra kendisine hesap soran Valide Sultan’a bu hadiseyi anlatır. Valide Sultan da bu durumu olumlu karşılar (Kara 2008: 114-115).

Bu iki şahıs da Mehmet Âkif’i, ilmin izzetini muhafaza etmeleri, Saray’a dalkavukluk etmemeleri, doğru bildiklerinden şaşmamaları gibi özellikleri bakımından etkilemiştir. Âkif de onlara şiirlerinde yer vermiştir. Bu şiirlerden hareketle, kendisi de bir karakter abidesi olan Âkif’in padişaha ve devlet adamlarına karşı istediği davranış şeklinin böyle olduğu da söylenebilir. Mehmet Âkif, bu yüzden Saray’a karşı uzak durmuş, yeri geldiğinde ağır şekilde tenkit etmiş de denilebilir.

2. Mithat Cemal Kuntay’ın Kitabında Mehmet Âkif ve II. Abdülhamid Meselesi

Mehmet Âkif’in II. Abdülhamid hakkındaki olumsuz düşünce ve görüşleri hakkında bilgi, en çok Mithat Cemal Kuntay’ın *Mehmet Âkif* kitabında yer almaktadır. Kitapta verilen bilgilerde Mehmet Âkif’in II. Abdülhamid’e karşı olduğu, ondan nefret ettiği, onun için kötü düşünceler beslediği açıkça görülmektedir. Bu şekliyle Mehmet Âkif’in diğer Abdülhamid düşmanlarından bir farkı yoktur. Kitapta Âkif’in II. Abdülhamid’e karşı böyle olumsuz bir tavrı vardır.

Kuntay’ın burada anlattıkları, başka kaynaklarda geçmemektedir. Yani bir nevi “haber-i vahid” hükmündedirler. Ayrıca Kuntay’ın kitabı, hatırat tarzındadır. Hatıralarda, hata payı muhakkak vardır. Onları tek başına kaynak olarak kabul etmek, yanlış hükümler verilmesine sebep olabilir. Kuntay’ın anlattığı hadiseler, kitabın yayımlanmasından çok önceleri olmuştur. Bu yüzden bunları tam veya doğru olarak hatırlayamamış, bazılarını da çeşitli sebeplerden dolay değiştirilmiş olabilir. Bütün bunlar da onun kitabına ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir.

Mithat Cemal Kuntay’ın burada anlattıklarından bazıları da bilinen Mehmet Âkif portresiyle uyuşmamaktadır. Kitapta, Kuntay’ın adeta Âkif’i bir kesime kabul ettirmek, iyi göstermek veya onların düşündüğü gibi olmadığını ispatlamak için çırpındığı görülmektedir. Bu durum, anlatımından açıkça anlaşılabilir. Her hadiseyi, bu gözden vermeye

çalışmaktadır. Kendisi de başta Âkif'i o kesim gibi bildiğini, ona ön yargıyla yaklaştığını fakat daha sonra onu tanıyınca yanlış olduğunu söylemektedir. Kuntay'ın o devirde böyle yapması gayet normaldir. Çünkü o zamanlar Âkif'e bakışlar olumlu değildir.²

Kitapta Mehmet Âkif'in II. Abdülhamid hakkındaki düşünce ve görüşlerini gösteren yerler sırasıyla şöyledir:

2.1. Mehmet Âkif, II. Abdülhamid döneminde kitaplarını bastıramamaktadır. Bunun için Mısır'da Abbas Hilmi Paşa'nın çocuklarına öğretmen olmak teklifini kabul eder. Çünkü kitabını orada bastırabilecektir. Fakat bu iş olmaz: *Devir: İstibdat. Şiirlerini Âkif çıkaramıyordu. Bir gün sevinerek bana müjde verdi: "Manzumelerini "Safahat" adıyla Mısır'da bastıracaktı. Çünkü Mısır'a gidiyor, Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın çocuklarına muallim oluyordu* (Kuntay 1986: 38).

Mehmet Âkif'in bastıramadığı şiirler, *Safahat* birinci kitaptaki bazı şiirlerdir. II. Abdülhamid döneminde bu tarz şiirler bile basılamamaktadır. Âkif bu şiirlerini, Sırp mektebinde tarih öğretmeni olan Boşnak Ali Şevki Hoca'nın evinde okumuş: *Odasında resmî bir makam gibi bu Ali Şevki Hoca yazı masasına oturur, haftada iki üç defa Âkif'i beklerdi, gelmediği zaman gelenler onu konuşur, onun şiirlerini okur, misafirlere yazdırırdı. Birinci Safahat'taki şiirler Meşrutiyet'te tab olunmadan evvel, İstibdatta bu evde neşrolundu* (Kuntay 1986: 54)

2.2. Mehmet Âkif, II. Abdülhamid'i Türk edebiyatının önünde engel olarak görmekte, Abdülhamid'in padişahlığı bırakması hâlinde edebiyatta çok iyi yazarların çıkacağını söylemektedir. Burada Mehmet Âkif'in, Abdülhamid muhalifi Servet-i fûnûn ve onların dışındaki bazı yazarlarla aynı görüşte olduğu görülmektedir. İyi eserler verilememesini, iyi edebiyatçıların yetişememesini Abdülhamid'in baskısına bağlamaktadır: *Ayrılırken uzun uzun daldı, sonra: -Ah, dedi; başımızdan Abdülhamit kalksa, edebiyatta, kim bilir ne adamlar çıkacak. (Meşrutiyet'ten üç gün önce söylüyor.)* (Kuntay 1986: 69).

2.3. Mehmet Âkif, II. Abdülhamid'den öğrenmektedir. Âkif, ayrıca kendi dönemindeki diğer padişahları da beğenmemektedir. Bunlardan II. Abdülhamid'den sonra tahta çıkan Sultan V. Mehmed Reşad'a kızmakta, Sultan Vahdettin'e ise hem kızmakta hem de ondan öğrenmektedir. Âkif, Sultan V. Mehmed Reşad için "Abdülhamid'in yerinde ben olsaydım onun boynuna ip takar, sokak sokak gezdirir, benden sonra bu adam padişah olacak, görün derdim." demektedir. Bu derece ondan nefret etmektedir. Onun için, böyle çok ağır bir benzetme kullanmaktadır. Sultan Vahdettin'in ise acemi bir Abdülhamid olduğunu söylemektedir:

Akif, üç padişahтан, Reşat'a kızıyor, Hâmit'ten öğreniyor, Vahdettin'e hem kızıyor, hem öğreniyordu. Meselâ: - "Vahdettin acemi Abdülhamit'ti.

Mesela:

- "Bu Sultan Reşat'ı Abdülhamit ne diye 30 sene hapsetmişti. Sultan Hamit'in yerinde ben olsaydım boynuna ip takar, sokak sokak gezdirir, benden sonra bu adam padişah olacak, görün! Derdim." (Kuntay 1986: 210).

2.4. Mehmet Âkif, Şair Eşref'i II. Abdülhamid'e en güzel söven adam olduğunu için sevmektedir. Âkif, Eşref'in Abdülhamid'i tenkit ettiği aşağıdaki kıtasına da bayılmaktadır:

Abdülhamit'e gelince: "Âkif Şair Eşref'i ona [Abdülhamit'e] en güzel söven adam diye sever ve bu kıtasına bayılırdı:

Besmele güş eyliyen şeytan gibi

² Bu konuda geniş bilgi için bkz.: (Timur 2014: 53-78).

*Korkuyorsun 'Höt!' dese bir ecnebi;
Padişahım öyle alçaksın ki sen,
İzzet-i nefsin Arab İzzet gibi (Kuntay 1986: 210-211)*

2.5. Mehmet Âkif, Sultan II. Abdülhamid'den onu görünce midesi ağzına gelecek derecede nefret etmektedir. II. Abdülhamid, Meclis-i Mebusan'ın açılış töreni için Beyazıt'a gelmiştir. Âkif, burada II. Abdülhamid'i görür. Ömründe ilk defa onu görmüştür. Onu görünce rengi sararır ve kusacak gibi olur:

Abdülhamit'ten yalnız manen değil, maddeten de iğreniyordu. 1908 Meşrutiyet'inde Meclis-i Mebusan'ın açılacağı günde. Akif'le Büyük Reşit Paşa türbesinin önünden geçiyorduk. Halk koşmaya başladı. İzdihamın koşması sâridir: Biz de koştuk. Akif beni bıraktı, kalabalığı yardı, yarmasıyla beraber geri kaçtı, sapsarıydı.

-Bir cinayet mi var?

Dedim.

- Aman dur, midem bulanıyor!

Dedi. Ve midesinin bulanması ifade tarzı değildi: bütün safrası yüzündeydi.

- Hasta mısın yok?

Dedim. Hasta filan değildi: Ömründe ilk defa Abdülhamit'in yüzünü görmüştü. Padişah açık bir arabada Meclis-i Mebusan'ın küşad resmine gidiyordu.

Akif:

- Boyalı sakalıyla suratı birdenbire karşıma çıktı, fena oldum. Dedi (Kuntay 1986: 211)

2.6. Mehmet Âkif, halkın, II. Abdülhamid'i alkışlamasını, ona sevgi gösterisinde bulunmasına katlanamaz: *Halk geçip giden arabayı hala alkışlıyordu. Akif: -Aman Yarabbi, otuz üç sene bu! Hâlâ alkışlıyorlar, kaçalım. Bir sokağa sapalım! Dedi. Bu alkışların duyulmayacağı bir yer arıyordu (Kuntay 1986: 211)*

2.7. II. Abdülhamid, mebuslara Yıldız Sarayı'nda bir akşam yemeği verir. Yemekten sonra bazı mebuslar II. Abdülhamid'in elini öper. Âkif, bu mebuslara haftalarca kızar:

Bir müddet sonra Sultan Hamit mebuslarla Yıldız Köşkü'nde bir akşam yemeği ziyafeti verdi. Yemekten sonra bazı mebuslar Abdülhamit'in ellerini öptüler. Akif buna haftalarca kızdı.

-Canım dedim sen her şeye kızyorsun.

İstihzamu anlamayacak kadar zehirliydi, haykırdı:

-Bu her şey mi? (Kuntay 1986: 211).

2.8. Mehmet Âkif, II. Abdülhamid'den o kadar şüphe etmektedir ki, 31 Mart hadisesini bile onun yaptığına inanmaktadır:

31 Martı irticai olunca Akif

- Bunu o yaptı, o!

Diyor ve Hamit'in 31 Martı niçin yapmaya cesaret ettiğini izah ediyordu

- Meclis-i Mebusan açıldığı gün halkın alkışlarını duydu, ziyafet gecesi de mebusları yakından gördü, bol tükürkle elini öpenlerin ne adam olduklarını anladı ve ne halkın, ne de mebusların korkulacak şeyler olmadığını anladı, şimdi başımıza çorap örüyor (Kuntay 1986: 211).

2.9. Mehmet Âkif, II. Abdülhamid döneminde, Namık Kemal'in Abdülhamid'e yazdığı ve bazı mısraları çok ağır olan hicvini, büyük bir öfke ile sürekli olarak okumaktadır:

Pisin maddisinden ve manevisinden öğrenir ve pis hicivlerden kaçır. Öyleyken, Sultan Hâmit'in çehresinden maddeten öğrenen aynı Âkif, Namık Kemal'in Abdülhamit aleyhinde yazdığı ve bazı mısraları pek pis olan meşhur hicvini, İstibdatta, büyük bir gayz ile, daima okurdu; şu mısraın bulunduğu hicvi:

Bostanda korkuluktur sanki kuru kafası (Kuntay 1986: 319).

2.10. Bu kısımda son olarak Mithat Cemal'in Âkif'in gıyaben dostları ve düşmanlarını saydığı yerin verilmesi de uygun olacaktır. Kuntay, Âkif'in gıyaben dostlarını sayarken Tunuslu Hayrettin Paşa'yı da sayar. Mehmet Âkif bu zatı Abdülhamid'e kafa tuttuğu için sevmektedir. Abdülhamid'e Müslümanlığın altıncı şartı gibi tapan Şeyhülislam kapısının hocaları ise Âkif'in düşman olduğu kimselerdir. Bu iki örnek de bize Âkif'in Abdülhamid'e bakışını da az da olsa vermektedir. Bu bakış da olumsuzdur.

3. Sırât-ı Müstakîm Dergisinin Sultan II. Abdülhamid'e Bakışı

Sırât-ı Müstakîm dergisini, Eşref Edip Fergan ve Ebululâ Mardin birlikte kurmuşlardır. Derginin ilk sayısı, 27 Ağustos 1908 tarihinde yayımlanmıştır. Yani dergi, Meşrutiyet'in ilanından otuz beş gün sonra, yayın hayatına başlamıştır. Derginin kuruluş tarihi ilk başlarda sembolik olarak 11 Temmuz 1324 yani Meşrutiyet'in ilanının ertesi günü olarak gösterilmişti fakat 43. sayıdan itibaren bu tarih 10 Temmuz olarak düzeltilmiştir. *Sırât-ı Müstakîm* dergisi, 8 Mart 1912 tarihli 183. Nüshasından sora *Sebîlü'r-reşâd* ismiyle yayımlanmaya başlamıştır. Ebululâ Mardin, dergiden ayrılmış, Eşref Edip de dergiyi kendi adına çıkarmaya devam etmiştir (Düzdağ 2013a: X).

Sırât-ı Müstakîm dergisinde, derginin Sultan Abdülhamid ve dönemine bakışını gösteren epey bir bilgi vardır. Bu yüzden bunlar başka bir çalışmaya havale edilip burada kanaat vermesi açısından sadece bir kısmından bahsedildi. Bu verilen örnekler, Mehmet Akif'in II. Abdülhamid'e bakışına da ışık tutacaktır.

Mehmet Âkif'in şiirlerini ve yazılarını yayımladığı, belli bir süreden sonra başyazarlığını da yaptığı hatta adıyla anılan dergi de II. Abdülhamid'e karşıdır. Derginin yazar kadrosunda Eşref Edip, Ferit Kam, Ebulula Mardin, Babanzade Ahmet Naim, İzmirli İsmail Hakkı, Manastırlı İsmail Hakkı, Musa Kâzım, Bursalı Mehmet Tahir gibi isimlerin olmasına karşın derginin II. Abdülhamid'e muhalif olması önemlidir. Dergideki olumsuz yazılar, Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra yayımlanmıştır. Dergide bu yazılar *Sırât-ı Müstakîm* başlığı adı altında yani dergi adına yayımlanmıştır. *Sırât-ı Müstakîm* dergisinin diğer muhaliflerden farkı ise meseleye biraz daha dini zaviyeden bakmış olmasıdır.

Sırât-ı Müstakîm dergisi, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini iyi karşılamıştır. 3 Mayıs 1909 tarihli nüshasında II. Abdülhamid'in hal fetvasını yayımlamıştır. Ayrıca onun tahttan indirilmesini değerlendirirken de Abdülhamid için ağır ifadeler kullanmıştır.

II. Abdülhamid, 27 Nisan 1909 günü Âyan ve Mebusan meclislerinin ortak toplantısında, Şeyhülislam Mehmed Ziyâeddin Efendi'nin imzası bulunan bir fetva gerekçe gösterilerek

tahtından indirilmişti. Fetvada Abdülhamid'in bazı önemli şer'î konuları şeriat kitaplarından çıkardığı, bu kitapları yasak ettiği, yaktığı yırttığı, devlet hazinesini israf edip şeriate aykırı şekilde harcadığı, idare ettiği kimseleri şer'i sebep olmadan öldürdüğü, ayrıca Müslümanların yaşayışını tamamen bozduğu, onları birbirine öldürttüğü gibi gerçeği yansıtmayan ifadeler de vardı. Dergide bu fetvanın altında Meclis'in kararnamesi de verilmiştir. Kararnamenin altında da *Sırât-ı müstakîm*'in bu hadiseyi değerlendiren bir yazısı yer alır. Yazıda, Abdülhamid ve dönemi için olumsuz ifadeler kullanılır. Bu ifadelerde; derginin Abdülhamid'e düşman olduğu, hal fetvasında yazılanların doğru olduğuna inandığı, Abdülhamid'in tahttan indirilmesini desteklediği, Abdülhamid'e zalim gözüyle baktığı görülmektedir. Yazının bahsedilen bu yerleri şöyledir:

Cenâb-ı Hakk'a yüz bin şükür olsun hamiyet-i sahîha ile darabân eden müslüman kalblerini ezen o müz'ic kâbûs-i istibdâdın devr-i saltanatı çok sürmedi. Tamâm on beş gün içinde zâlimin de, idâre-i zâlimenin de hâk-i helâk içinde galtân olduğunu görmekte karîrû'l-ayn olduk (Düzdağ 2013b: 104-105).

Şimdi ise lehü'l-hamdu ve'l-minne timsâl-i zulm ü istibdâd olan Pâdişâh-ı sâbık yed-i kâhire-i ümmetle tedmîr ve bâlâya derc etdiğimiz fetvâ-yı şerîfin nassı mâcebince hükm-i nâfiz-i şer'î ile hal' edilmiş, makarr-ı mahûf-i satveti olan Yıldız Sarayı'ndan çıkarılmış olduğundan millet-i Osmâniyye'nin ve bâ-husûs bütün ümmet-i Muhammediyye'nin âtisinden, ahkâm-ı şer'-i şerîfin bilâ mezâhim tatbik edileceğinden emîn olarak secde-i şükârâna varacağı demlerde bulunuyoruz (Düzdağ 2013b: 106).

Burada dikkat çeken bir husus da yazıda II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle Osmanlı milletinin ve bütün Müslüman ümmetinin geleceğinden ve şeriatın hükümlerinin de zahmetsizce tatbik edileceğinden emin olduklarının söylenmesidir. Bu da derginin Abdülhamid'i, İslâm'ın önünde bir engel ve İslâm'a zararlı birisi olarak gördüğü anlamına gelmektedir. Bu yüzden ona karşıdrlar.

Yazıda ayrıca 31 Mart hadisesini II. Abdülhamid'in çıkardığı da söylenir. Bu kısım da şöyledir:

Sûreten dînî, hakikatde ise siyâsî ve irticâ'î olan o hâdise-i hâ'ilenin müsebbib-i bî-rahmi olan Hâkân-ı sâbık 10 Temmuz inkılâbından dolayı dûçâr olduğu haybet ve hüsrânın intikâmını millettenden almak, Kânûn-ı Esâsî'nin dest-i cellâd-ı tecâvüzüne vurduğu kuyûd-ı şer'iyeyi kırmak için devr-i kadîm-i istibdâdda din ve îmânını para, rütbe, nişân mukâbilinde kendisine satmış, îmân ve ikândan behresiz kalmış bir takım edânîyi âlet-i şerr ü mefsedet ittihâz ederek nâm-ı pâk-i Muhammedî (sav)'yi siper etmiş bir cem'iyet-i dalâlet-pişe te'sîsine muvaffak olmuş ve bu cem'iyetin pişvâyân-ı mel'aneti sâyesinde âleme şer'-i Muhammedî'yi ortadan kalkmış gibi göstermeye çalışarak hâssa-i tefekkürden nasîbi olmayan avâm-ı nâsı iğfâle ve vebâ-yı tezvîrâtı hâmi-i vatan ve müdâfi'-i hukûk-ı millet olan orduya kadar îsâle çalışdı (Düzdağ 2013b: 105).

31 Mart hadisesinde, *Sırât-ı Müstakîm* matbaası da basılır. Dergi, iki hafta çıkamaz. Bu hadise bir kesimin dergiye bakışını da göstermektedir. Yazıda, bu “şeriat isteriz” diyerek 31 Mart hadisesini tertip edenlere de itiraz edilir. Bu vesileyle Abdülhamid'in şeriate aykırı işleri de sıralanır. Bunlar, dini kitapların yakılması, Kunut duasının namazda okunmasının men

edilmesine teşebbüs edilmesi, Peygamber efendimizin (S.A.V.) sözlerinin zararlı görülmesi, padişahın yaptıklarına aykırı olan ayetleri tefsir eden ve okuyanların sürülmesi, Müslümanlara ve din âlimlerine yapılan ihanetlerdir:

Üzerinde ümmet-i İslâmiyye'nin son şu'le-i ümîdi parlayan Devlet-i Osmâniyye'yi hufre-i helâke sürikleyen bu ümmet-i cedîde hakikaten şerî'at-mürevvici idiyseler otuz bu kadar senedir kütüb-i şer'iyyenin ihrâkına, Kunut du'âsının namazda men'-i tilâveti teşebbüsâtına, kelâm-i şerîf-i Nebî'ye "muzır" ulâk edilmesine, müntakid-i ef'âl-i şehriyârî olan âyât-ı kerîmenin tefsîr ve hattâ alenen kırâ'et edenlerin nefy ü iclâsına, kitâblarda ibâre arasından çıkarılmasına, gerek müslimîne gerek ulemâ-yı dîne edilen ihânetlere nasıl tahammül etdiler? Neden devlet biraz kesb-i kuvvet edip de saray isrâfâtına birer had ta'yînine sıra geldiği, devr-i Hamîdî'de ibtâl edilen ahkâm-ı şer'iyye birer birer mevki'-i tatbika vaz' olunmak tasavvurâtı meydân aldığı bir sırada bu kadar cûş u hurûşa geldiler? (Düzdağ 2013b: 105).

Sırât-ı Müstakîm dergisinin II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine sevinmesi ve Meşrutiyet'in ilan edilmesini iyi olarak görmesi üzerine diğer ülke Müslümanları derginin bu tutumuna itiraz ederler. Dergiye mektuplar gönderirler. Bunlardan bir tanesi Lahor'da yayımlanan *Cerîde-i Vatan* sâhibi Mulay Muhammed'in gönderdiği mektuptur. Bu zat, Meşrutiyet aleyhindeki iki yazısını dergiye gönderir ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine dair üzüntülerini belirtir. Bu konu hakkında *Sırât-ı Müstakîm*'in görüşlerini sorar. Onların neden böyle davrandıklarını öğrenmek ister. Dergi, buna bir cevap yazar ve böyle davranmalarının sebeplerini açıklar. İlk başta kendilerinin de Abdülhamid'e hüsnüzan besleyerek yaptıklarını tevîl edip müdafaa ettiklerini, fakat daha sonra gerçek ortaya çıkınca artık onu övmenin, günahlarını örtmeye çalışmanın büsbütün ahmaklık olacağını söyler:

Abdülhamîd'in seyyi'ât-ı sâriyyesi tamâmen kesb-i vuzûh etmemiş bulunduğu sırada biz de hüsn-i zan ile bazı mertebe te'vilât ve müdâfa'âtda bulunurduk, mu'ahharan hakikat-i hâl, maksad ve me'âl bi'l-vücûh teyakkun edilmiş olmakla Sultân-ı mahlû'un sitâyîş ve medâyihle, setr-i mesâvîsiyle iştiğâl artık büsbütün eser-i hamâkat yâhud ta'ammüden ikâ'-ı cinâyet add olunmak iktizâ ederdi. Ma'a hâza bu meslek-i nâ-hemvâre sâlik olanların ardı arası kesilmiyordu. (Düzdağ 2013b: 214)

Yazıda, sadece kendilerinin değil, hemen herkesin de Abdülhamid'e karşı olduğu söylenir. Bütün Osmanlı ümmeti, hamiyet ve irfan sahipleri, fetvayı veren mebuslar, hürriyet taraftarları, faziletli insanlar, bütün halk ona karşıdır. Bu kadar insan hatalıdır, haktan ayrılmışlardır, nimetlere küfür ediyorlardır, devlete zarar veriyorlardır fakat Abdülhamid, tek başına haklı ve doğrudur. Dergi, herkesin Abdülhamid'e karşı olmasını kendilerinin haklı olduğuna delil olarak gösterir:

Bunların zu'm-ı bâtullarınca bütün Osmanlı ümmeti, erbâb-ı irfân ve hamîyyeti, ahrârî ve ebrârî, bi'l-cümle cemâhîri, a'yânî ve meb'ûsânî hatâyâ kapılmışlar, tarîk-ı hakdan çıkmışlar, kâfir-i ni'met ve cânî-i devlet olmuşlar da yalnız başına Abdülhamîd muhik ve musîb imiş. Onun taht-ı saltanatında bekâsiyla dîn ü devlet mahfûz kalırmış, zevâliyle her biri hatâr-ı azîme giriftâr olurmuş (Düzdağ 2013b: 214).

Yazının devamında akıl ve insaf sahiplerine seslenilerek, onların otuz üç sene içinde din ve devlete zerre kadar hizmeti görülmeven, aksine devletin mahvolmasından, İslâm dininin yok olmasından başka vahim neticeler doğurmayacağı aşikâr olan hususlara çalışmalarını tahsis eden bir müstebit hükümdarın, dinin ve Müslümanların koruyucusu olduğuna inananlara hayret edilip edilmeyeceğini söylemeleri istenir:

Ey erbâb-ı fikr ü insâf! Allah için söyleyin bu çeşit akıllar hayretinize bâdî olmuyor mu ki tam sülüs asır, otuz üç sene müddet içinde dîn ü devlete zerre kadar hizmeti görülmeven, bilakis devletin izmihlâlinden, dîn-i mübînin inkırâzından başka netâyic-i vahîme tevlîd etmeyeceği âşikâr bulunan cihâta hasr-ı mesâ'î eyleyen bir hükümdâr-ı müstebidin hâmi-i dîn ve hâris-i müslimîn i'tikâd olunmasına sâ'ik oluyor? (Düzdağ 2013b: 214).

Burada dergi, Abdülhamid'in din ve devlete zerre kadar hizmetinin olmadığını, devletin ve İslâm dininin yok olmasına sebep olacağını ayrıca onun müstebit olduğunu da söylemektedir. Dergi Abdülhamid'e bu denli karşıdır. Diğer Abdülhamid düşmanları gibi onu bütün kötülüklerin sebebi olarak görmektedir. O giderse her şey düzelecektir anlayışı bunlarda da vardır.

Yazıda ayrıca Abdülhamid'in devri için birkaç kere uğursuz ifadesi de kullanılır. Onun uğursuz döneminde, devlet ve milletin terakki etmeyip tam tersine içinden çıkılmaz büyük bir girdaba düştüğü yazılır. Ayrıca Abdülhamid dönemindeki bütün musibetler ve zorlukların basının ve hamiyet sahiplerinin susturulmasıyla örtülüp gizlendiği, fakat Meşrutiyet'in gelmesiyle şimdi her şeyin ortaya çıktığı, daha insanları kandırmanın mümkün olmadığı da söylenir. Artık hükümet adamları ve milletin vekilleri o devirdeki olumsuzlukları düzeltmek için çalışmaktadırlar:

Böyle bir akla mâlik olanlar bir kere de gözlerini açıp baksalar Abdülhamid'in devr-i menhûs-ı saltanatında devlet ve milletimiz evc-i a'lâ-yı terakkîye mi is'âd, yoksa girdâb-ı ummâne mi iskât olunduğunu görürler. O devr-i meş'ûmda bütün gavâ'il ve müşkilât matbû'âtın dilini bağlamak, erbâb-ı hamîyyetin boğazını sıkamak ile setr ü ihfâ olunuyordu, şimdi olanca iğtişâş ve tezebzübüyle bütün ahvâl meydân-ı alâniyyete çıktı, ricâl-i hükûmet, vükelâ-yı millet ıslâhına sarf-ı himmet ve bezl-i gayret ediyorlar. Allah cümlesini muvaffak buyursun. (Düzdağ 2013b: 214).

4. Mehmet Âkif'i Etkileyen Diğer Sebepler

4.1. Etrafındaki Kimseler

4.1.1. Babası

Mehmet Âkif'in babası Tahir Efendi de Abdülhamid'i sevmeyenler arasındadır. Fakat diğer muhalifler gibi ona küfürler edecek kadar da ondan nefret etmemektedir. Mehmet Âkif, bu bilgiyi "Âsım"da Köse İmam ağzından şu şekilde vermektedir:

– *Evet, oğlum, Hoca sevmezdi, bilirdim, Saray'ı;*

Ama sövmezdi de hoşlanmadığından dolayı.

Vardı bir duygusu besbelli ki...

– *Bilmem, varmış...*

Pâdişah dendi mi, çokluk dil uzatmazlarmış! (Ersoy 1998: 364).

Burada Âkif, babasının Abdülhamid'i sevmemesinin sebeplerini veya onun hakkındaki duygularını söylememektedir. Sadece padişaha genellikle dil uzatılmamış, demekle yetinmektedir. O zamanın anlayışı bu şekilde imiş. Padişah aleyhinde konuşmak doğru görülmemiş.

Mehmet Âkif'in babası Tahir Efendi, 1888 yılında vefat etmiştir. Sultan II. Abdülhamid 1876 yılında tahta çıkmıştır. Buna göre Tahir Efendi, onun otuz üç senelik padişahlığının ilk dönemini görmüştür. Demek ki o yıllarda da bu kesimde Abdülhamid karşıtlığı görülmeye başlamıştır. Mehmet Âkif, babası vefat ettiğinde on beş yaşındadır. Âkif, babasını çok seven birisidir. Ondan hep iyi olarak bahsetmektedir. Bu yüzden kesin olmamakla birlikte onun Abdülhamid karşıtlığında babasının da etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

4.1.2. Said Halim Paşa

Osmanlı sadrazamlarından ve fikir adamlarından Said Halim Paşa, Mehmet Âkif'in yakın dostu ve onu Mısır'da himaye eden Abbas Halim Paşa'nın da ağabeyidir. Mehmet Âkif, Said Halim Paşa'ya karşı büyük hürmet ve muhabbet duyardı. Onun fikirlerini çok yüksek bulur, eserlerine de büyük değer verirdi. Bu yüzden onun iki eserini Türkçeye tercüme etmiştir. (Eşref Edib 2011: s.100-101).

Said Halim Paşa'nın Jön Türklerle ilişkisi vardı. Bu ilişki yüzünden 1903'te İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Önce Mısır'a, ardından da Avrupa'ya gidip Jön Türklerle doğrudan münasebet kurdu. Onlara hem maddi hem de fikir bakımından desteklerde bulundu (Bostan 2022: 73-74).

Said Halim Paşa, ilk eserlerinde II. Abdülhamid'i istibdatçı ve idaresini de istibdat dönemi olarak değerlendirmiştir. Ancak bunda tek suçlu onun olmadığını, o dönemin insanların da bundan sorumlu olduklarını söyler. Abdülhamid'in yerine başka birisi de olsa yine aynı şey olacaktı, der (Bostan 2022: 73-74). Said Halim Paşa'nın, daha sonraki yıllarda, Abdülhamid hakkındaki fikirlerinde yumuşama olmuştur. Abdülhamid'in bilhassa hilafet politikasını takdirle karşılamıştır.

4.1.3. Hüseyin Kâzım Kadri

Mehmet Âkif'in çok sevdiği dostlarından birisi de fikir ve siyaset adamı, pek çok eser kaleme almış olan, *Büyük Türk Lügati*'nin yazarı Hüseyin Kâzım Kadri'dir. Mehmet Âkif Beylerbeyi'nde oturduğu zaman çoğu zamanlarını onunla birlikte geçirmiştir. Aynı şekilde Hüseyin Kâzım Kadri de karşıya geçince *Sebilürreşad*'a uğrar, Mehmet Âkif'i ziyaret eder, burada da saatlerce sohbet ederlerdi. Hüseyin Kâzım Kadri'nin Mehmet Âkif'te çok hatıraları vardı. Mehmet Âkif, ikinci Asım'da ondan uzun uzadıya bahsetmek, onun felsefesini, düşüncesini kendine söylettirmek istiyordu. Fakat bu olamamıştır. (Eşref Edib 2011: 282-284).

Hüseyin Kâzım Kadri de II. Abdülhamid karşıtıdır. Onun hakkında oldukça olumsuz ifadeleri vardır. Onu, yapısı itibarıyla müstebit ve zalim, son derece cahil, kendini düşünen, karamsar ve kötü düşünceli ve her manasıyla deli bir kişi olarak tanımlamakta ve memleketin refahını sağlayamayacağını düşünmektedir (Taş ve Yazar 2019: 320)

4.1.4. Arkadaşları ve dostları

Mehmet Âkif'in arkadaş çevresi ve değer verip görüştüğü bazı kimseler de Sultan II. Abdülhamid'e karşıdılar. Âkif'in böyle kişilerle görüşmesi, onlarla dost olması, onlara değer vermesi elbette önemlidir. Bu da onun onlarla aynı görüşte olduğunu gösterir. Böyle olmasaydı Âkif, bunlarla görüşmezdi. Çünkü Âkif'in sevmediği kişilere karşı böyle tavırları vardır. Bu tavrını hep göstermiştir. Öyle kimselerle görüşmemiş, ilişkisini kesmiştir.

Mehmet Âkif, bu arkadaşlarının bazılarıyla Ali Ağa çayhanesinde görüşmektedir. Eşref Edip, bunların Meşrutiyet taraftarı olduklarını ve siyasi sohbet ettiklerini söyler. Bu siyasi sohbetler de tabii olarak Abdülhamid'le ilgilidir:

İsmail Ağa çayhanesi, hürriyet taraftarlarının toplandığı bir yerdir. Burada ilim, edebiyat, memleket meseleleri konuşulmakla beraber ortalık biraz tenhalaşınca siyasi sohbetler de yapılmaktadır. Bu yere Mehmet Âkif'in dostları Avni Bey, Ahmed Naim, İzmirli İsmail Hakkı, Midhat Cemal, Ispartalı Hakkı gibi isimler de gelmektedir (Eşref Edib 2011: 280).

Burada Mehmet Âkif'in bu arkadaşlarından bazıları hakkında bilgi verilecektir.

4.1.4.1. Seniyüddin Başak Bey

Mehmet Âkif'in çok sevdiği kişilerden birisi de Seniyüddin Bey'dir. Eşref Edib'in söylediğine göre Mehmet Âkif, onunla Meşrutiyet'ten önce İsmail Ağa'nın çayhanesinde tanışmışlardır (Eşref Edib 2011: 280). Bu da, âlim ve faziletli birisidir. Mehmet Âkif, Seniyüddin Bey'le sürekli görüşür ve sohbet edermiş. Onun babası Şeyh Ali Efendi ile de aynı şekilde. Mehmet Âkif, Seniyüddin Bey'in ilmi ve fazileti yanında iyi bir hukukçu olması yönünü de sever ve takdir edermiş.

4.1.4.2. Babanzâde Ahmet Naim

Babanzade Ahmet Naim, Mehmed Âkif'in arkadaşları içerisinde en çok sevdiği kişidir. Âkif, sahabelerden sonra en çok onu sevdiğini söyler. Ahmet Naim, vefat edince Mehmet Âkif: "Cihan yıkılmış da ben altında kalmışım zannettim. Ondan sonra hayatın bir zevki, bir neşesi kalmadı. Meğer ben Naim'i ne kadar severmişim!" demiştir (Eşref Edib 2011: s.167).

Mithat Cemal, Âkif'in pek çok özelliğini Ahmet Naim'den aldığını söyler:

"Meziyetlerini gizlemek. Sonra bir insanı güzelleştirecek bir takım kıymetler daha: Kimsenin hususiyetini konuşmamak; düşmanın bile değeri varsa "var" demek; çocuk gibi çalışmak; münakaşalarda terbiyeli olmak; medenî insan gibi konuşmayı bilmek, yani söylediğinizi dinler görünmek değil, sahiden dinlemek; bilmediğini bir kelime ile "bilmiyorum" diye söylemek ve biliyor gibi hilekâr yüz takınmamak; bildiğini de tabîî bir sesle anlatmak; dostlarını gıyabında da sevmek." (Kuntay1986: 116.)

Mehmet Âkif, Ahmed Naim'i: Kuvvetli bir iman ve seciye sahibi; inandığına sonuna kadar sadık; riyasız, hâlis bir Müslüman; kaba sofuluktan âri bir salabet; edebiyat ve musikiden zevk alan; hoş sohbet; bulunduğu mecliste meşrebine muarız adamlar da olsa onlarla tatlı konuşan; zarif nüktelerle, meclise şetaret veren; soğukkanlılığını muhafaza eden, hissiyatına mağlup olmayan, elhasıl insan-ı kâmil birisi olarak görmüş (Eşref Edip 2011: 232). Bu özelliklerinden dolayı Âkif, onu müstesna derecede severdi. Bu yüzden en çok sevdiği kişi oydu.

4.1.4.3.Ferit Kam

Mehmet Âkif'in çok sevdiği kişilerden birisi de Ferit Kam'dır. Öyle ki onunla daha sık görüşebilmek için evini, Beylerbeyi'ne nakletmiştir. Ankara'da Taceddin Dergâhı'nda da yine bu şekilde onunla komşuluk yapmışlardır. Bu komşuluklar, onların dostluklarını arttırmıştır. Beraber oldukları zamanlarda uzun sohbetlerde bulunmuşlardır. Bu sohbetler genellikle

edebiyat ve felsefe üzerinedir. Mehmet Âkif, bu sohbetlerden çok zevk almıştır. Ömrünün en neşeli günleri olarak bu sohbetleri görmüştür (Korkmaz 2018: 32-35).

Eşref Edip, Ferit Kam'ı herkese tanıtanın, onu yazı yazmaya teşvik edenin Mehmet Âkif olduğunu söyler. Âkif, Ferit Kam'ın gerek felsefede, gerekse edebiyatta büyük bir kudret sahibi olduğunu söylerdi. (Eşref Edib 2011: 286.)

Mehmet Âkif'in Ferit Kam'la dostlukları uzun yıllar devam etmiştir. Mısır'da olduğu zamanlarda ise irtibatı mektupla devam ettirmişlerdir.

4.1.4.4. İzmirli İsmail Hakkı

Mehmet Âkif'le, İzmirli İsmail Hakkı, Darülfünûn'da iken tanışmışlardır. Mehmet Âkif burada edebiyat müderrisi iken İzmirli İsmail Hakkı da oranın müdürlüğünü yapmaktadır. İkisi bu vesileyle burada yakinen görüşmüşler, samimi iki dost olmuşlardır. Mehmet Âkif, İzmirli İsmail Hakkı'nın İslâm ilimlerinin her alanında bilgi sahibi olan bir âlim olduğunu söylemiş. Mehmet Âkif, daha sonra İzmirli İsmail Hakkı'yı *Sebilürreşad*'a getirmiş, onun yazılarını yayımlamıştır. Kendisine “müftü’l-enam” diye hürmet göstermiş (Eşref Edib 2011: 288).

Mehmet Âkif'in bu yakın arkadaşlarının nasıl Abdülhamid karşıtı olduklarını göstermesi açısından burada en yakın dostu olan Ahmet Naim'in Abdülhamid hakkındaki bir yazısından bahsedilecektir. Hürriyet'in ilanından sonra yazdığı bu yazısında Ahmet Naim, Abdülhamid dönemi için istibdat dönemi demek ve o dönemi baskı, zulüm, ıstırap dönemi olarak adlandırmaktadır. Hürriyet'in ilan edilmesinden de son derece memnun olduğu gözükmektedir. Yazının ilgili bu kısmı şu şekildedir:

Bir ay oluyor ki bina-yı mehîb-i istibdad yıkıldı. Kanun-ı Esasî ilan edildi. Hürriyetin hatr u hayale gelmeyen envâ'-ı tecelliyâtı arz-ı didâr-ı hürriyet etti. İstenildiği gibi söz söyleniyor. İstenildiği gibi yazı yazılıyor. İstenildiği gibi içtimâ ediliyor. Cemiyetler teşekkül etti. Kulüpler açıldı. İttihâd ve terakki fikirleri ortaya sürüldü. Bu havâdisin her biri zulm ü istibdadın bünyâd-ı menhûsunu yıkan, temellerini açan, mütevâlî birer tarrâka-i velvele-hîz gibi sâmiama îsâl-i sürûr u neşât ediyor: Kalbimi bir deşt-i pehnâ-yı inbisât haline getiriyor. Ruhumu kalbına sığmayacak kadar yükseltiyor. Maziyi bütün zulmetleriyle, kasvetleriyle, tahammül-fersâ ıztrabâtıyla unutturuyor. Hali, seyrine doyulmaz bir sahne-i behiştî gibi gösteriyor. Müstakbeli ümitlerle, nâzenin hayallerle besliyor. Reh-güzâr-ı hayat-ı ümmette güller, gülistanlar açılacağını; atılacak her hatvenin bir karargâh-ı saadet, varılacak her merhalenin bir dârü'l-emân-ı muvaffakiyet olacağını tebşîr ediyor (Kaya ve Kara 2018 :343).

Mehmet Âkif'in burada bahsettiğimiz yakın dostları böyle hep Abdülhamid karşıtıydılar. Ona, olumsuz gözle bakmaktadırlar. Bunlar da Mehmet Âkif'in Abdülhamid'e bakışına ışık tutacak mahiyettedir. Âkif de bu konuda arkadaşları gibi düşünmekte, onlarla aynı görüşe sahip olmaktadır. Bunu demek rahatlıkla mümkündür.

4.2. Okuduğu Okullar ve Buradaki Hocaları

İnsanların okuduğu okulların, onların üzerinde etkisi vardır. Verilen eğitimlerden ve bunları veren hocaların fikri yapısından öğrenciler, bir şekilde etkilenirler. Bunun çok örneği vardır. Türkiye'de Tanzimat'la birlikte toplum hayatının ve edebiyat anlayışının değişmesinde okulların büyük etkisi olmuştur. Yurtdışına okumaya giden öğrenciler ve yurtiçindeki yabancı okullarda okuyan öğrenciler zamanla buraların kültürünü benimsemişler, onlar gibi düşünmeye davranmaya çalışmışlardır. Bu durum, Mehmet Âkif için de geçerlidir. Okuduğu okullar, onun

zihin yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Ailesi, doğup büyüdüğü semt olan Fatih'in ve okuduğu mahalle mektebinin onun yetişmesinde ve dünya görüşünde etkili olması gibi, daha sonra gittiği yeni tarzdaki okullar ve buralardaki hocaları da onun zihni yapısının şekillenmesinde aynı etkiyi göstermiştir.

Mehmet Âkif'in hayatındaki kırılma noktalarından birisi de babasının onu böyle yeni tarzdaki bir okula göndermesidir. Annesi, onun medreseli olmasını ister. Ama babası: çocuğun orada okuyacağı şeyleri ben evde kendisine okuturum, diyerek Mehmet Âkif'i Mülkiye İdadisi'ne verir (Gün 2020: s.35).

Mehmet Âkif, bu hadiseyi biraz daha değiştirerek *Safahat*'nda şu şekilde verir:

Başlattığı gün mektebe, duydum ki, diyordu,

Rahmetli babam: "Âdem olur oğlum ilerde."

annemse, oturmuş, paşalıklar kuruyordu...

Âdemliği geçtik! Paşalık olsun, o nerde?

Âmâli tezâd üzre giderken ebeveynin,

Hep böyle harâb olmada etfâl ara yerde! (Ersoy 988: 121).

Demek ki evde bu konuda bayağı bir tartışma olmuş ki Âkif, böyle bir şiir yazma ihtiyacı duyuyor. Anne babanın farklı görüşlere sahip olmasından, çocukların harap olduklarını söylüyor. Burada Mehmet Âkif'in, annesinin kendisini paşa mektebine vermek istediğini söylediği görülüyor. Şiirde böyle bir değişiklik yapmıştır.

Mehmet Âkif'in bu tarz okullara gitmesi, onu eski tarz yaşayış ve anlayıştan uzaklaştırmıştır. Batı'yı da bilmesini sağlamıştır. Bu da onun II. Abdülhamid'e bakışını etkilemiştir.

Bu bölümde Mehmet Âkif'i etkileyen, düşüncelerini şekillendiren o okullar ve onu etkileyen buralardaki bazı hocalar hakkında bilgiler verilecektir. Bu hocaların çoğunun yabancı dil bildiği dolayısıyla Batı'dan ve Batılı fikirlerden haberdar oldukları ve II. Abdülhamid'e karşı oldukları görülecektir. Okullar ise yeni tarzdadır, buralarda dinî ilimlerin yanında diğer ilimler de öğretilmektedir.

4.2.1. Rüşdiye Mektebi

Mehmet Âkif, Mısır'dan döndükten sonra kendisiyle yapılan bir röportajda dokuz yaşından on iki yaşına kadar okuduğu Fatih Merkez Rüşdiye mektebi hakkında bilgiler verir ve orada kendisini okutan hocalardan hatırlayabildiklerinin isimlerini sayar. Bunlar içerisinde en önemlisinin son sınıfta kendisini okutan Türkçe hocası Hoca Kadri Efendi olduğunu söyler. Bu zat, Abdülhamid dönemi Hürriyet taraftarlarından. Önce Mısır'a kaçmış, orada bir gazete çıkarmış, daha sonra ise Paris'e kaçmıştır. Orada Jön Türk toplantılarına katılmıştır. Âkif, bu zatın kendisi üzerinde çok etkili olduğunu söyler:

İlmen ve ahlâken çok yüksek bir zat. Aslen Hersekli'dir. İngiliz Kerim Efendiden, Hoca Tahir Efendiden okumuş. Arapçası, Acemcesi çok kuvvetli. Fransızca da öğrenmiş, Paris'te ilerletmişti. Bu zat lisan itibariyle üzerimde çok müessir oldu. O kadar yüksek bir adamın alelâde bir nasihatı bile tesir yapar. (Eşref Edib 2011:495).

Mehmet Âkif, daha Rüşdiye’de bu şekilde Abdülhamid muhalifi önemli bir kişiyle karşılaşmıştır. Tabii olarak da ondan çok etkilenmiştir. Yıllar sonra bile onu unutamamış, yaptığı işleri bilmesine rağmen yine de ondan övgüyle bahsetmiştir. Mehmet Âkif, Hoca Kadri Efendi’nin ilminin yanında ahlâkını da yüksek bulmuştur. Âkif, onun daha çok dil itibariyle üzerinde etkili olduğunu söylemektedir fakat onun: o kadar yüksek bir adamın alelade bir nasihati bile tesir yapar, sözünden başka görüşlerinden de etkilendiği, rahatlıkla söylenebilir.

4.2.2.Halkalı Baytar Mektebi

Bu okulda, iki hoca Âkif üzerinde etkili olmuştur. Bunlardan ilki okulun müdürü ve aynı zamanda kurucusu da olan Mehmet Ali Bey’dir. Mehmet Ali Bey aynı zamanda edebiyata meraklı birisidir. Âkif’in şair yönünü de desteklemiştir.

Mehmet Ali Bey, Mehmet Âkif’i, İbrahim Etem Bey’e tavsiye eder. İbrahim Etem Bey, Avrupa’da bulunmuş, orada müsteşriklerle görüşmüş birisidir. Âkif, ondan Fransızca dersler almıştır. Rus edebiyatı da öğrenmiştir. Bu zat Mehmet Âkif’i o kadar çok etkilemiştir ki, Âkif onun için: bu zat benim sebab-i feyzimdir, demiştir (Kahraman 2011: 48-49). Mehmet Âkif onunla birlikte Adana’ya Beşinci Ordu için at almaya gider. Gündüz işlerini görürlerken geceleri Seyhan kenarında şiir okurlar, edebî, felsefi sohbetlerle vakit geçirirlerdi. (Kahraman 2011: 53-54). Mithat Cemal, İbrahim Bey’in hem Şark, hem Garp adamı olduğunu söyler. (Kuntay 1986: s.246).

İkinci isim ise Rifat Hüsametdin Paşa’dır. Bu zat Paris’te eğitimini tamamlamış, orada Pasteur’ün öğrencisi olmuştur. Âkif bu hocası yüzünden Pasteur hayranı olmuştur. (Kahraman 2011: 48). Mithat Cemal, Pasteur hayranlığının Âkif’te meftunluk tavrına dönüştüğünü, kütüphanesinde onun resimlerini bulduğunu, bunları çıkarıp ince bir tebessümle seyrettiğini söyler. (Kuntay 1986: 15)

5. Efkâr-ı ‘Umûmiye

Dönemin yazarları, aydınları, din âlimleri, tekke şeyhleri çoğunlukla Abdülhamid aleyhindedir. Bunların birçoğu da İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni desteklemektedir. Cemiyet’i vatanın kurtuluşu için bir ümit olarak görmektedir (Düzdağ 1988: 20). Fakat İslâmî kesimin Meşrutiyet’ten beklediği şeriata uygun bir sistemdir. Niyetleri İslâmiyet’i, Asr-ı Saadet’teki sadeliğine döndürmektir. (Düzdağ 1988: 20) Bu hususa da dikkat etmek gerektir.³

Mehmet Âkif’in de devrin hâkim cereyanı olan Abdülhamid karşıtlığından etkilenmesi kaçınılmazdır. Zira insanın, hâkim cereyanlara karşı gelmesi kolay değildir. Ayrıca onun ait olduğu kesimdeki pek çok kişinin de Abdülhamid karşıtı olması, Mehmet Âkif’in tamamen de hatalı olmadığını gösterir.

Türkiye’de son zamanlara kadar Sultan II. Abdülhamid lehine konuşma yapmanın, yazılar yazmanın, kitaplar, tezler hazırlamanın ne kadar zor olduğu da unutulmasın. Geçmişte yazılan kitaplar, çıkan gazeteler ve dergiler Abdülhamid karşıtlığı yazılar ile doludur. Bu hâkim cereyan ve bakış açısı ancak son zamanlarda kırılmaya, yön değiştirmeye başlamıştır.

6. Abdülhamid’in Davranışları

Burada Sultan II. Abdülhamid dönemi bir değerlendirilmeye tabi tutulup iyi veya kötü yanları gösterilmeyecektir. Bunu yapmak tarihçilerin görevidir. Nitekim onlar bile bu konu

³ Sultan II. Abdülhamid’in İslami kesimdeki âlimler, şeyh ve din adamlarıyla olan ilişkisi hakkında geniş bilgi için bkz. Aydın, Emre (2019), *Sultan II. Abdülhamid’in Ulema ve Meşayih ile İlişkileri*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

hakkında kendi içlerinde farklı görüşler sergilemektedirler. Zaten tarihî ve sosyal hadiseler keskin bir şekilde bakabilmek de mümkün değildir. Bunlar farklı bakış açılarıyla yorumlanmaya müsaittirler. Fakat yine de bir kanaat belirtilecek olursa; Sultan II. Abdülhamid'den önceki ve sonraki dönemler ile Sultan II. Abdülhamid dönemi karşılaştırıldığında, Abdülhamid döneminin daha iyi olduğu görülecektir. Sultan II. Abdülhamid, ülkeyi kendinden önceki dönemden yani Abdülaziz döneminden çok daha iyi bir duruma getirmiş, ondan sonra ise ülke kısa bir süre içerisinde dağılıp yok olmuştur. Bu da onun iyi bir idareci olduğunu gösterir. Fakat bu durum yeterli midir, daha iyisini yapabilir miydi, bunlar tartışılacak konulardır.

Şu da bir gerçektir ki, Mehmet Âkif'in Sultan II. Abdülhamid'e karşı olmasında Abdülhamid'in de bazı yanlışlarının etkisi vardır. Bu hadiseyi tek taraflı olarak düşünmek doğru değildir. Nitekim bunların bazıları bu iki yazıda gösterildi. Bilhassa *Sebilürreşad*'daki yazılar bu konuda açıklayıcı niteliktedir. Mehmet Âkif, sadece Sultan II. Abdülhamid'e karşı olmamıştır, onun etrafındaki kötü adamlara, onların yaptıkları yanlışlıklara, aynı şekilde hükümete de karşı olmuştur. Bu husus da göz önünde bulundurulmalıdır.

Âkif'in de içinde bulunduğu İslâmcılar, II. Abdülhamid'e, "istibdat, ittihad-ı İslâm, hilafet, meşrutiyet, hürriyet, din ve yenileşme" konularında farklı düşünerek muhalif olmuşlardır. (Arabacı 2017: 163) Sultan II. Abdülhamid onları dinleseydi şüphesiz durum çok daha farklı olurdu.

Sonuç

Mehmet Âkif ve II. Abdülhamid meselesi ile ilgili *Safahat*'ta epey bir bilgi vardır. Eserde bu mesele, Hürriyet'le birlikte ehemmiyetli bir yer tutmaktadır. Mehmet Âkif, II. Abdülhamid meselesi aynı zamanda güncel bir mesele de olup çeşitli vesilelerle sürekli olarak gündeme getirilmektedir. Bununla ilgili, etrafta çok yanlış bilgiler dolaşmakta, insanlar bilip bilmeden bu konu hakkında söz söyleyebilmektedirler. Bu çalışma ile Mehmet Âkif II. Abdülhamid meselesi bütün yönleriyle ortaya konulmuş olundu. Böylelikle yanlış anlaşımaların ve art niyetlerin önü de artık alınmış olunacaktır.

Mehmet Âkif'in II. Abdülhamid'e karşı olduğu kesindir. Fakat bu karşıtlık diğerleri gibi şahsi menfaat veya başka kendisiyle ilgili bir mesele için değildir. O inandığı doğrular ve dinî ve ahlaki anlayışı yüzünden Abdülhamid'e karşı çıkmıştır.

Mehmet Âkif, hanedan olarak Osmanlı ailesine karşı değildir. *Safahat*'ta diğer bazı Osmanlı padişahları ile ilgili güzel ifadeler vardır. Mehmet Âkif, Osmanlı ailesine saygı duymaktadır. O, zayıf, idarede acze düşmüş devlet büyüklerini sevmemektedir. Ayrıca iktidar sistemi olarak saltanat yönetimini beğenmemekte, Meşrutiyet sistemini, istemektedir. Bu meşrutiyet de elbette şeriata uygun bir meşrutiyettir.

Mehmet Âkif'in Abdülhamid'e karşı çıkmasında çevresinin, okuduğu okulların, aldığı eğitimin de etkisi vardır. Ayrıca o zamanın kamuoyu da genellikle Abdülhamid karşıtıydı. Âkif bundan da etkilenmiştir. Abdülhamid'in yaptığı bazı yanlışlıklar, uyguladığı politikalar ve çevresindeki yanlış insanlar, onun bu davranışını göstermesinde de etkili olmuştur. Mehmet Âkif, Abdülhamid dönemindeki yanlışlıkları sadece ona yüklemez, dönemin hükümetini de bunlardan sorumlu tutar.

Mehmet Âkif'in Abdülhamid'e karşı olan ilk zamanlardaki tutumu daha sonra yumuşamıştır ama tamamen de özür dileme veya onun yaptıklarının doğru olduğunu söyleme

şeklinde bu olmamıştır. Açıkça bundan bir yerde bahsetmemiş veya kendisinin bu konuda yanlış yaptığını söylememiştir.

Mehmet Âkif'in Sultan II. Abdülhamid'e karşı olmasında, farklı İslâmî anlayışlara sahip olmalarının da etkisi vardır. Mehmet Âkif, bu dinî anlayış farklılığı yüzünden Abdülhamid'e hücum etmiş, İslâm inkılabının gerçekleşmesi ve Müslüman toplumun gelişmesinin önünde onu bir engel olarak görmüştür.

Mehmet Âkif'e göre II. Abdülhamid'i şu yanlışlıkları yapmıştır. Bunlar için onu tenkit etmiştir: Onun döneminde milletimiz zelil olmuştur, bayrağımız aşağılara inmiştir, haysiyetli, millî onurlu kimseleri hapse atılıp sürgüne gönderilmiştir, her hisse, her vicdana casuslar vekil kılınıp milletin en kahraman evlatları ümitsizliğe düşürülmüştür. Onun adamları da insanlara kötü muamele yapmıştır. Haksız ve yanlış olarak insanlar sürgüne gönderilmiş, masum kişilere kötü muameleler yapılmış, insanlar ve aileler perişan edilmiştir. Bu kötü muameleden İslâmî kesim de nasibini almıştır. Köse İmam ve Mandal Hoca gibi kimseler de sürgüne gönderilmişlerdir. Sürgüne gönderilirken de çok kötü muamelelere maruz kalmışlardır.

Mehmet Âkif'e göre II. Abdülhamid döneminde Müslümanlık da bozulmuştur. Abdülhamid ve dönemi, dindar değildir. Abdülhamid, mevkiini korumak için dindar görünmüştür. Halkın dinî duygularını kullanmıştır.

Mehmet Âkif'in Sultan II. Abdülhamid hakkındaki olumsuz düşünce ve görüşleri, en çok Mithat Cemal Kuntay'ın kitabında yer almaktadır. Kitapta Âkif'in, II. Abdülhamid döneminde kitaplarını bastıramadığı, bunun için Mısır'a gitmek istediği; Sultan II. Abdülhamid'i Türk edebiyatının önünde engel olarak gördüğü, Abdülhamid'in padişahlığı bırakması hâlinde edebiyatta çok iyi yazarların çıkacağını söylediği; Sultan II. Abdülhamid'den öğrendiği; Şair Eşref'i Sultan II. Abdülhamid'e en güzel söven adam olduğu için sevdiği; Sultan II. Abdülhamid'ten onu görünce midesi ağzına gelecek derecede nefret ettiği; halkın, Sultan II. Abdülhamid'i alkışlamasını, ona sevgi gösterisinde bulunmasına katlanmadığı, Sultan II. Abdülhamid'in elini öpen mebuslara kızdığı; 31 Mart hadisesini Sultan II. Abdülhamid'in yaptığına inandığı; Namık Kemal'in Abdülhamid'e yazdığı ve bazı mısraları çok ağır olan hicvini, büyük bir öfke ile sürekli olarak okuduğu görülmektedir.

Mehmet Âkif'in şiirlerini ve yazılarını yayımladığı, belli bir süreden sonra başyazarlığını da yaptığı hatta adıyla özdeşleşen *Sırat-ı Müstakim* dergisi de Sultan II. Abdülhamid'e karşıdır. Dergi, Abdülhamid'in tahttan indirilmesini iyi karşılamış, onun için ağır ifadeler kullanmıştır. Öyle ki Abdülhamid'in din ve devlete zerre kadar hizmetinin olmadığını, devletin ve İslâm dininin yok olmasına sebep olacağını söylemiştir. Ayrıca Abdülhamid'i bütün kötülüklerin sebebi olarak görmüş, onun gitmesiyle her şeyin düzeleceğini de savunmuştur.

Mehmet Âkif, Türk edebiyatının olduğu kadar Türkiye'nin de önemli şahsiyetlerinden birisidir. Onun dindarlığında, vatanseverliğinde, karakterinde, iyi niyetinde şüphe yoktur. Âkif'in bütün hayatı ve eserleri bunun şahididir. Onun niyeti ve gayesi Osmanlının çok daha iyi olmasıydı, kötü gidişin önlenmesiydi. Bunun için büyük mücadele vermiştir. Bu yüzden onu, Osmanlıyı yıkmak isteyen, diğer Abdülhamid düşmanlarıyla bir tutmamak lazımdır.

Sultan II. Abdülhamid de Osmanlı'nın önemli ve büyük padişahlarından birisidir. Zor bir dönemde iktidara gelmiş, iç ve dış düşmanlara karşı büyük bir mücadele vermiştir. Bunu yaparken yanlışlıklar da yapmıştır. Bu yanlışlıkları yapmasında çevresindeki insanların bozuk olmasının da etkisi vardır. Toplum da bozulmuştur. Abdülhamid'in veli ve şefkatli padişah

olması, siyasi bir dehaya malik olması, büyük bir padişah olması, iyi işler yapmış olması onun yanlış yapmayacağı, her yaptığının doğru, her icraatının isabetli olacağı anlamına gelmez.

Yanlışlık ve haksızlık kimden gelirse gelsin, ona karşı çıkmak lazımdır. Mehmet Âkif' de bunu yapmıştır. Abdülhamid döneminde, Hak namına yapılan yanlışlıklar Akif'i Abdülhamid karşıtı yapmıştır. Bu, çoğu kimsenin anlayamayacağı kadar büyük bir ahlâkî özelliiktir. Zulüm kimden gelirse ve ne niyetle yapılırsa yapılsın yanlıştır ve ona karşı çıkmak da büyük faziletliktir. Mehmet Âkif'in II. Abdülhamid karşıtlığı İslâmî kültüre de uygun bir davranıştır. Onun gibi pek çok İslâmî kesime ait kişi de Abdülhamid'e karşı çıkmıştır. Bu da karşı tarafta bazı yanlışların, iyi gitmeyen işlerin olduğu anlamına gelir.

Kaynakça

Arabacı, Caner (2017), “ Mehmed Âkif Abdülhamit İlişkisi”, 80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mehmet Âkif Ersoy Araştırmaları Merkezi Yayınları – 12.

Aydın, Emre (2019), Sultan II. Abdülhamid'in Ulema ve Meşayih ile İlişkileri, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bolay, Süleyman Hayri (2007), “Çankırı'dan Felsefeye Ferid Kam Hayatı, Eserleri ve Başlıca Fikirleri”, Çankırı Araştırmaları Dergisi, s.163.

Bostan, M. Hanefi (2017), Bir İslamcı Düşünür ve Sadrazam Said Halim Paşa, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Düzdağ, M. Ertuğrul (1998) Mehmet Âkif Ersoy, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Düzdağ, M. Ertuğrul (2013a), “Bir devri Temsil Eden Dergi, Yakın Tarihimizin Canlı Şahidi, Sırâtımüstakîm-Sebilürreşâd”, Meşrûtiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtımüstakîm Mecmuâsı, 2. bs., İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları.

Düzdağ, M. Ertuğrul (2013b), Meşrûtiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtımüstakîm Mecmuâsı, C.2., 2. bs., İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları.

Ersoy, Mehmed Âkif (1988), Safahat, haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Eşref Edib (2011) Mehmed Âkif, Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, 2. bs., haz. Fahrettin Gün, İstanbul: Beyan Yayınları.

Gün, Fahrettin (2020), Mehmed Âkif'in Kronolojik ve Fotoğraflı Hayat Hikâyesi, İstanbul: Beyan Yayınları.

Kahraman, Âlim (2011), “Bir Şahsiyetin Doğuşu: Mehmed Ragıyf'ten Safahât Şairi Mehmed Âkif'e”, Mehmed Âkif Ersoy, Uzun, Mustafa İsmet (Ed.), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kara, İsmail (2008), “Âkif Kimlere Hayrandı Niçin?”, Karakter Abidesi ve Bir Çılgılık Olarak, Mehmet Âkif, Özel Sayısı, 2.bs., Hece, S.133, s.113.

Kaya M. Cüneyd ve Kara, İsmail (2018), Babanzade Ahmet Naim, Hayat-ı Sanat-ı Fikirleri, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.

Korkmaz, İbrahim (2018) Ömer Ferid Kam'ın Hayatı, Eserleri ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kuntay, Mithat Cemal (1986), Mehmet Âkif, 2. bs., Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Taş, Sakin ve Yazar Samed (2019), “Hüseyin Kâzım Kadri’nin Fikrî Hayatı -İstikbâle Doğru- Adlı Eseri Özelinde-” Abdülhamid Dönemi Osmanlı Coğrafyasında İslâmî İlimler, Aydar Hidayet ve diğerleri (Ed.) İstanbul: Ensar Yayıncılık.

Timur, Kemal (2014), “Mithat Cemal Kuntay’ın Gözüyle Mehmet Akif”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, DUSBED, S.11, s.53-78.

Extended Abstract

Mehmet Akif in *Safahat* II. Apart from the poems that talk about Abdülhamid and his period and are given in the first article, some of his other poems also contain explanatory information about his attitude towards Abdülhamid. These poems are "Zulmü alkışlayamam" and "Kocakarı ile Ömer".

Mehmet Âkif put forward important and great moral principles in his poem "Zulmü alkışlayamam". One of them is related to the subject of the article; not applauding the oppressor and never loving the oppressor. The other is not to do injustice even in the name of right. Mehmet Âkif is against oppression and injustice no matter what, from whom to whom. It does not matter to him whether these were done by Abdulhamid, or whether they were made during his reign or even on behalf of the state, religion, homeland and nation.

In the other poem, "Kocakarı ile Ömer", Mehmet Akif gives how a Muslim ruler should be, based on an event that took place in the life of Hazrat Umar. Mehmet Âkif is famous for his justice by describing this event, so he took the title of "faruk", Hz. He says he wants a manager like Ömer. The ruler, the type of ruler that he took and showed as an ideal, was Hz. Omer style. In addition to these two poems, the poems "Hüsam Efendi Hoca" and "Said Paşa İmamı" in *Safahat* can also be mentioned here. In these two poems, Mehmet Âkif describes two important figures who took an attitude towards the Palace and the people of the Palace. These two persons influenced Mehmet Akif in terms of their features such as preserving the dignity of knowledge, not flattering the Palace, and not straying from what they thought was right.

In Mehmet Akif's poems and writings, Sultan II. After the Abdülhamid issue is given, this issue will now be given in sources other than his works.

Mehmet Akif's Sultan II. His negative thoughts and views about Abdülhamid are mostly found in Mithat Cemal Kuntay's book. In the information given in the book, Mehmet Akif's Sultan II. It is clearly seen that he is against Abdulhamid, that he hates him, and that he has bad thoughts about him. From the information given in the book, Mehmet Âkif, II. During the reign of Abdulhamid, he could not publish his books and wanted to go to Egypt for this; Sultan II. He saw Abdulhamid as an obstacle in front of Turkish literature and said that if Abdulhamid left the sultanate, very good writers would emerge in literature; Sultan II. Disgusted by Abdulhamid; Poet Eşref Sultan II. He loves Abdulhamid because he is the man who curses the most; Sultan II. He hated Abdülhamit to such an extent that when he saw him; of the people, Sultan II. Sultan II. Abdulhamid was angry with the deputies kissing his hand; Sultan II. What Abdulhamid believed he did; It is seen that Namık Kemal constantly reads his satire, some of which are very heavy, to Abdülhamid, with great anger. In this way, Mehmet Âkif is no different from other Abdülhamid enemies.

Apart from Mehmet Âkif's poems and writings, his II. Another source that will illuminate his relationship with Abdülhamid is *Sırat-ı Müstakim* magazine. The magazine *Sırat-ı Müstakim*, in which Mehmet Âkif's poems and articles were published, and after a while he was the editor-in-chief, and even identified with its name, was also the name of Sultan II. He is against Abdulhamid. The magazine welcomed the abdication of Abdulhamid and used harsh expressions for him. So much so that he said that Abdulhamid did not serve religion and the state in the least, and that he would cause the state and the religion of Islam to disappear. In

addition, he sees Abdulhamid as the cause of all evil and argues that everything will be fine with his departure. The journal also published the fatwa of Abdülhamid.

Mehmet Akif's Sultan II. There are other reasons that are effective in his opposition to Abdulhamid. These are the schools he attended, his friends and circle of friends, the general view of the period and what Abdulhamid did.

The people around Mehmet Akif and his circle of friends were also Sultan II. He is anti-Abdulhamid and supporter of the Constitutional Monarchy. These are the important personalities of the era. Some of them are: Said Halim Pasha, Hüseyin Kazım Kadri, Babanzade Ahmet Naim, Ferit Kam and İsmail Hakkı from İzmir. Even Mehmet Âkif's father does not like Abdulhamid. But he does not speak against him, nor does he curse him like the others.

Some of the schools Mehmet Âkif attended and some of the teachers there were also his II. He was effective in his opposition to Abdulhamid. These are Hoca Kadri Efendi, one of the teachers of the Mülkiye Mektebi and Halkalı Veterinary School, Mehmet Ali Bey, who also introduced Mehmet Âkif to İbrahim Etem Bey and Rifat Hüsametdin Pasha.

Mehmet Akif's II. The general view of the period also had an effect on his being against Abdülhamid. The writers, intellectuals, religious scholars, dervish lodge sheikhs, press, etc. of that period were mostly against Abdulhamid. Many also support the Committee of Union and Progress. Mehmet Âkif was also influenced by this prevailing view.

Mehmet Akif's II. The misbehavior of Abdulhamid, his men and the governments of the period also played a role in his opposition to Abdulhamid.